

Roubený špýcharový dům na Boskovicku a jeho památková ochrana

Jiří POKORNÝ

ANOTACE: Studie představuje dochované objekty roubeného zemědělského domu špýcharového typu v okolí města Boskovice na severozápadní Moravě a nastiňuje jeho památkovou ochranu v minulosti a dnes. Cílem článku je také poukázat na mimořádně hodnotnou zemědělskou usedlost č. p. 38 s výměnkem č. p. 113 v Šebetově, která není prohlášenou kulturní památkou, byť představuje poslední a jediný uceleně dochovaný příklad takového objektu přinejmenším v rámci Moravy.

Obr. 1. Šebetov, roubená usedlost č. p. 12. Průčelí bývalé kulturní památky s patrným složitějším vertikálním i horizontálním členěním. Foto: archiv vlastníka objektu, 60. léta 20. století.

správní. Šebetovské neboli horní panství, kam náležela řada obcí Malé Hané,² bylo od svého vzniku pevně svázáno s premonstrátským klášterem Hradisko u Olomouce až do zrušení kláštera v roce 1784.³

V rámci probíhajícího výzkumu roubeného špýcharového domu na Boskovicku jsou zkoumány i lokality v širším regionu, které svým charakterem zástavby a plužiny odpovídají staré sídelní enklávě Malé Hané – tedy oblasti s převládajícími návesními sídlí a s plužinou traťovou či nepravou traťovou.⁴

Špýcharový dům na Boskovicku

Přestože předmětem této studie je především nastínění památkové ochrany roubeného

Vymezení oblasti Boskovicka

Oblast kolem města Boskovice (severozápadní Morava) představuje z hlediska dnešního poznání stavební kultury poměrně různorodý region ležící na styku několika regionálních dobových forem lidového domu. Do podoby venkovského obydlí se zde promítala tradiční kultura jak vrchovinského charakteru Drahanské a Českomoravské vrchoviny, tak i velmi starého sídelního území situovaného do Boskovické brázdy s příznivějším klimatem a úrodnými půdami. Ze severozápadu území ještě ovlivňoval i bývalý německý jazykový ostrov Hřebečsko.

Velmi zajímavou a z badatelského hlediska významně dlouho opomíjenou oblastí poskytující srovnávací materiál pro poznání roubené stavební kultury našich zemí se v posledních letech ukazuje právě oblast zemědělské krajiny Boskovické brázdy, konkrétně území severně od Boskovic vymezené etnografickým subregio-

nem Malá Haná.¹ Ten je svými kulturními formami velmi blízký středomoravské oblasti Hané s dnes typickým hliněným stavitelstvím, které v minulosti vytlačilo starší roubenou vrstvu vesnického domu, dochovanou zde již velmi ojediněle. Naopak území Boskovické brázdy, potažmo etnografického subregionu Malé Hané, kulturou a krajinným rázem podobné velké Hané, a naopak s velmi dobrou dostupností stavebního dřeva i v průběhu novověku z okolních zalesněných území Českomoravské vrchoviny na západě a Drahanské vrchoviny na východě, umožnilo zřejmě déle konzervovat středověké stavební techniky roubeného domu s jeho špýcharovým (patrovým) uspořádáním komor, velmi často zasahujících v patře i nad síňový díl domu.

Na vzájemné kulturní ovlivňování Malé Hané a středomoravského území měla od středověku také podstatný vliv i dřívější příslušnost

■ Poznámky

1 Otázkou vymezení tohoto území se v minulosti zabývala řada regionálních badatelů. Zřejmě nejvhodněji se jeví vymezení Malé Hané podle etnografa Miroslava Války. Viz Miroslav Válka, Malá Haná. Poznámky k vývoji a formování regionu, *Vlastivědné listy Boskovicka* XVII (XXII), 2009, č. 4, s. 4.

2 V roce 1744 k šebetovskému panství náležela městečka Knínice a Svítávka a vesnice Šebetov, Světlá, Cetkovičky, Uhřice, Úsobrná, Horní Štěpánov, Kořenec, Benešov, Okrouhlá, Benyška a Vážany. Dagmar Stryjová, *Šebetov včera a dnes*, 2002, s. 37.

3 Blíže k historii šebetovského panství viz Jaroslav Sadílek, *Historický vývoj zámeckého areálu a obce*, dostupné z <http://www.sebetov.cz/titulni-strana/obec/historie-obce-a-zamku/>, vyhledáno 27. 11. 2015.

4 Výzkum nejstarších venkovských domů na Boskovicku v kontextu okolních regionů je řešen autorem této studie v rámci doktorského studia na Ústavu evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.

špýcharového domu na Boskovicku⁵ a stručná charakteristika jednotlivých dochovaných objektů včetně památkově hodnotného potenciálu, pokládám za důležité obecně tento dům charakterizovat a ve zkratce představit výsledky probíhajícího výzkumu zabývajícího se poznáním vývoje tohoto nadregionálního srovnávacího materiálu,⁶ odkazujícího na starší stavební trendy vernakulárního prostředí České republiky.

Z typologického hlediska je špýcharový dům⁷ archaickou variantu trojdílné dispozice domu, která ve svém třetím díle obsahuje patrovou komoru. Tato trojdílná dispozice může být navíc dalším funkčním členěním prostoru více komplikovaná, což dokládají i archeologické výzkumy středověkých zaniklých vesnic.⁸ Teprve podrobný průzkum, dokumentace a ochrana dochovaného „trojrozměrného“ stavebního fondu tohoto typu domu nám však spolu s exaktní metodou datování dřevěných konstrukcí pomocí dendrochronologie přináší nové poznatky k vývoji a rozšíření špýcharové konstrukce domu, jehož reprezentanty doposud nacházíme i v nejstarší stavební vrstvě na Boskovicku. Zde tvoří i jeden ze specifických kulturních znaků národopisného subregionu Malé Hané. Doklady rozšíření špýcharového domu na Boskovicku můžeme nalézt i za hranicemi národopisného subregionu Malé Hané s podobným krajinným rázem. Jeho existence v roubené podobě je doposud nejjistěji prokazatelně doložena v Býkovicích u Černé Hory a nejseverněji ve Velkých Opatovicích.⁹

Špýcharový dům z Boskovicka je charakteristický především svou okapovou orientací směrem do obecního (návesního či ulicového) prostoru. Také archeologické výzkumy posledních let realizované v Sebranicích č. p. 36 a Knínicích č. p. 112 na Boskovicku spolu s dalšími obdobnými výzkumy z moravského území včetně starších plošných výzkumů zaniklých středověkých osad považují okapovou orientaci v období středověku za možnou.¹⁰ Zda však jde o běžný středověký jev v této oblasti Moravy, nelze zatím z malého množství doposud realizovaných záchranných archeologických výzkumů potvrdit.

Recentní stavební fond i nejstarší mapové podklady z 18. a převážně z první poloviny 19. století (mapy stabilního katastru) ukazují na okapovou orientaci domu jako na běžný stavební jev vycházející ze starších stavebních tradic.¹¹ Jednotlivé usedlosti jsou většinou postaveny těsně vedle sebe, případně jsou odděleny úzkou uličkou nebo jen nezastřešeným vjezdem s bránou, čímž vytvářejí kompaktní uliční čáru uzavřeného sídelního celku návesního nebo silnicového typu. Do hloubky stavební parcely pak obvykle na patrový blok komor domu navazuje hospodářské křídlo s chlévy, k nimž se kolmo přistavuje kůlna či stodola. Ta mnoh-

dy stojí zcela samostatně vzadu na zahradě. Zda je odsunutá poloha stodoly jev zcela novověký, spojený až s protipožárními opatřeními, nebylo doposud v regionu zkoumáno. Půdorysná stopa usedlosti se v průběhu 18. a 19. století vyvinula převážně v uzavřené tříboké dvory, jejichž čtvrtou stranu tvořilo hospodářské křídlo s chlévy sousední usedlosti.

Od poloviny 18. století se zaváděním protipožárních předpisů rovněž dochází k nahrazování roubených a rámových konstrukcí stěn všech objektů tvořících hospodářství nespalným zděným materiálem, a to i třeba jen části roubené konstrukce domu – např. v okolí topeňské – a stojící roubené objekty jsou opatřovány na světnicovém návesním průčelí silnou hliněnou omazávkou.¹² Zde je dobré poukázat na to, že s přibývajícím poznáním venkovských staveb na Boskovicku nelze dnes zcela jednoznačně říci, zda nejstarší vrstva špýcharového domu byla stavěna zcela roubenou technologií, či se v ní plánovitě u novostaveb prolínaly části zděné – jako např. zděný díl síně a komor s roubenou jizbou/světnicí.¹³ Zda se na tuto otázku podaří v budoucnu najít odpověď, závisí i na provedení podrobných průzkumů jednotek dochovaných špýcharových domů na Boskovicku spojených s odborně a cíleně vedenými archeologickými výzkumy, které mohou dnešní torzální stav poznání doplnit.

Jak již bylo uvedeno, základní trojdílnou strukturu špýcharového domu tvořila světnice (ve starší fázi dýmná jizba) – síň – komora, přičemž komorový díl býval patrový s horní komorou, někdy byla další komora i nad síní. Pod přízemní komorou býval obvykle situován sklep, někdy rovněž vyhloubený pod světnicí. Půdorysnou stopu obytného křídla mohla dále rozšiřovat i světnička navazující v podélné ose domu na světnici, případně mohla být také přízemní komora členěna příčně na více prostor. Základní trojdílná skladba se však u všech objektů opakovala, pouze se přizpůsobovala konkrétním potřebám a velikosti hospodářství, o čemž svědčí i poměrně různorodý fond dochovaných roubených objektů.

Zásadním vývojovým posunem, který podstatně zasáhl do středověké struktury špýcharového domu s dýmnou jizbou, byl přechod na nový typ otopného systému, který otevřené ohniště vytlačil z jizby do samostatné prostory – černé kuchyně. Její integrace do již stávajícího půdorysného schématu existujících domů či novostaveb se ubírala několika možnými směry, které zůstaly dochovány u roubeného stavebního fondu Boskovicka.

Mezi objekty, které v sobě uchovávají typologicky nejstarší stavební tradice z doby dýmné či polodýmné provozu, můžeme zařadit ty, kde se při rozvržení půdorysu domu ještě

nepočítalo s ohništěm umístěným mimo půdorys (díle) obytné místnosti, protože např. patrový díl síně s komorou nad ní neumožňoval zcela bezkolizní umístění dýmníku černé kuchyně do síně. Typické pro výše jmenované stavby je přetrvávání poměrně vysoké světlé výšky světnice¹⁴ a patrové řešení komor. Černá kuchyně

■ Poznámky

5 V rámci této studie jsou hodnoceny špýcharové domy, které patřily osedlé vrstvě obyvatelstva tehdejších vesnic, tedy rolníkům. Jde o selské usedlosti situované převážně kolem návesního prostoru, jejichž majetková držba odpovídala různým podílům lánového systému.

6 Srovnej Václav Mencl, *Lidová architektura v Československu*, Praha 1980, s. 56 a násl.

7 Jiří Škabrada, „Špýcharový“ dům – pokus o definici, in: Roman Malach – Miroslav Válka (edd.), *Vesnická stavební kultura: Stavební materiál – domová dispozice – slohové ohlasy – dřevěné sakrální stavby*, Brno 2014, s. 97–99.

8 Přehledně o tomto tématu Pavel Vařeka, *Archeologie středověkého domu. I. Proměny vesnického obydlí v Evropě v průběhu staletí*, Plzeň 2004.

9 V tomto ohledu musíme konstatovat, že ve zmíněných lokalitách již roubené reprezentanty nenalezeme. V lokaci objektů vycházíme např. ze starší fotografické dokumentace venkovských staveb uložené ve sbírkách Muzea regionu Boskovicka v Boskovicích.

10 Zde se opíráme o poznatky získané ze záchranných archeologických výzkumů realizovaných společnostmi Archaia Brno v Knínicích č. p. 112 (v roce 2011) a v Sebranicích č. p. 36 (výzkum probíhá od roku 2013 doposud). Výzkumné zprávy jsou uloženy v sídle společnosti a autor této studie byl fyzicky u většiny archeologických prací přítomen.

11 Nejstarší mapy dochované pro šebetovské panství byly vyhotoveny J. I. Jelínkem v roce 1759. Moravský zemský archiv v Brně, F 91 Velkostatek Šebetov, inv. č. 123, mapa č. 130, a inv. č. 123, mapa č. 129.

12 Z dochovaných intaktních roubených světnic roubeného domu s hliněnou omazávkou jen výjimky mají silný hliněný kožich i na čelní štítové stěně směrem do průjezdu (Sebrnice č. p. 34, částečně Sebrnice č. p. 40 a Šebetov č. p. 38). Více viz Jiří Pokorný, *Využití hlíny u roubeného malohanáckého domu*, in: Malach – Válka (pozn. 7), s. 30–44.

13 Např. již někdy v 80. letech 20. století zbořený dům na boskovickém předměstí v dnešní Havlíčkově ulici, dokumentovaný fotograficky někdy před rokem 1904, nesl nad vstupem do síně dataci 1561. Podle charakteru průčelí můžeme snad říci, že šlo o špýcharový dům s roubenou obytnou světnicí (spíše dříve jizbou), na kterou navazoval zřejmě zděný díl síně a patrové komory. Na zděnou konstrukci odkazuje archaický detail svislé trámové zarážky, která zpevňuje korunu zdíva nároží patra komory. Viz Jan Knies, *Boskovský okres. Vlastivěda moravská*, Brno 1904, s. 59.

14 Postupně se však modernizací domu světlá výška světnic snižovala vrstvením nových podlah a osazováním podhledů pod starší povalové stropy.

2

3

Obr. 2. Šebetov, roubená usedlost č. p. 12. Do současnosti se dochovala roubená světnice s úzkou komůrkou vedle neukrytého vjezdu na dvůr. Foto: Jiří Pokorný, 2007.

Obr. 3. Knínice, roubená usedlost č. p. 116. Průčelí bývalé kulturní památky s ještě stojící starší podobou vjezdové brány. Foto: fotoarchiv NPÚ, ÚOP Brno, inv. č. 22 890, 60. léta 20. století.

byla u tohoto typu domu umístěna do míst, kde v jizbě původně stávala pec – do koutu obytné místnosti při síni a dvorní stěně (např. Boskovice, Sušilova ulice č. p. 943, Knínice č. p. 116, Sebranice č. p. 40, Šebetov č. p. 12).¹⁵ Takto pak vznikla světnice se zalomeným půdorysem ve tvaru písmene L. Někde nová černá kuchyň zasahovala jen částečně do světnice a zbylou část pak zabírala kus síně (Knínice č. p. 48 a na počátku 20. století vyhořelé č. p. 65 také v Knínicích).¹⁶ U této varianty však dymník z kuchyně seděl nad částí rohu světnice, čímž se vyhnul kolizní situaci s prostorem komory nad síní. Další variantou bylo, že plochu světnice nová černá kuchyň vůbec nezmenšila a zabírala místo v zadní části síně při stěně světnice (dnes již neexistující objekt v Knínicích č. p. 10).¹⁷ Toto řešení však bylo nejvíce v kolizi s patrem nad síní, proto se zřejmě uplatnilo převážně jen tam, kde síň neměla komoru v patře. V případě č. p. 65 v Knínicích patro nad síní vůbec nebylo, protože ze síně vedly schody do žudru a na huru (půdu) a k malé komůrce sloužící jako výměnek.¹⁸ Nemalý vliv na pozici černé kuchyně zde asi také měla půdorysná plocha obytné místnosti a šířka síně. Objasnění této problematiky se snad podaří v souvislosti s výzkumem většího množství srovnávacího materiálu, zejména výzkumem založeným na poznání a ochraně posledních stojících objektů typologicky odpovídajících této dispoziční variantě. U výše jmenovaných objektů zřejmě vznik sa-

mostatné černé kuchyně nesouvisí vždy se stavbou roubené konstrukce domu, která může být starší.

Zcela jiná situace byla, pokud se nová černá kuchyň přimkla z dvorní strany ke světnici. Zajímavou situaci se podařilo doložit u č. p. 112 v Knínicích, kde stála do doby rozebrání objektu v roce 2011 prostorná zděná a zjevně novější obytná kuchyň ve dvorním traktu. Jak se pak i dendrochronologicky podle konstrukce krovu pultového zastřešení prokázalo, vznikla po roce 1928. Následná preparace roubených konstrukcí¹⁹ domu odhalila, že tato nová obytná kuchyň nahradila starší menší roubenou, vystavěnou a konstrukčně spojenou s domem již při jeho stavbě v roce 1692. Jde tak o přímý doklad existence černé roubené kuchyně jako samostatné prostory již na konci 17. století, dokládající kulturní vyspělost přinejmenším tohoto objektu, jehož půdorysné schéma v podélné ose vypadá následovně: vjezd – světnička – světnice – síň – komora (do konce 19. století byla komora patrová a zasahovala i nad síň). Dům byl rovněž při stavbě opatřen žudrem, který byl ve druhé polovině 19. století odstraněn.

Žudr u roubeného špýcharového domu na Boskovicku

Součástí některých nejstarších známých dřevěných staveb v celém regionu Malé Hané, včetně bezprostředně přilehlých kulturně blízkých oblastí, byl dřevěný žudr, nářečně však byl užíván výraz *žondr*, případně *žundr*.²⁰ Tyto *žondry* se stavěly jen u selských usedlostí a šlo o roubené komory na sloupech předsunuté před uliční linii domu, konstrukčně s ním však byly spojené a navazovaly na komory umístěné v patře domu. Typologicky se jednalo o roubené ekvivalenty zděných žudrů z oblasti Hané.

Nejstarší datovaný *žondr* z Malé Hané zaznamenal koncem 19. století František Lipka v Knínicích – na záklopovém prkně byla datace 1719 vztahující se ke stavbě domu.²¹ Jaroslavu Mackerlovi se podařilo slovo *žundr* doložit archivně již roku 1682.²² Naopak nejmladší známý dato-

■ Poznámky

15 Ve výčtu jsou uvedeny i objekty dnes již přestavěné nebo neexistující, ke kterým ale máme fotografickou nebo plánovou dokumentaci zachycující umístění černé kuchyně do rohu světnice, případně byla tato fakta zjištěna u pamětníků.

16 Dendrochronologický průzkum č. p. 48 v Knínicích zatím proveden nebyl. Světnice stavěná z pálených cihel s dřevěným stropem se však jeví mladší než roubená síň a komora, které jsou zřejmě z počátku 18. století.

17 Jak byl řešen průchod dymníku komorou nad síní, z dochovaných příkladů přesně nevíme. Lze předpokládat, že došlo k pouhé vestavbě zděné části či dřevohliněné konstrukce komína do této prostory.

18 František Lipka, *Dřevěné chalupy na Boskovicku, Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci XXI*, 1904, s. 92.

19 Před zahájením transferu samotného objektu došlo k šetrnému sejmutí všech omítkových vrstev včetně hliněných omazů a výmazů, které byly rovněž s hlinou z dusaných hliněných podlah transferovány pro opětovné použití při obnově objektu. Před rozebráním dřevěných a zděných konstrukcí byly v závěrečné fázi všechny „vypreparované“ konstrukce domu znovu zaměřeny a dokumentovány.

20 Lipka (pozn. 18), s. 90. Na konci 19. století F. Lipka na fotografiích uložených v Muzeu Boskovicka zachytil dva žudry ve Velkých Opatovicích, dva v Knínicích, dva v Dolním Smržově a poté po jednom ze Sebranic, Voděrad a Býkovic (všechny lokality okr. Blansko).

21 Ibidem, s. 91.

22 Jaroslav Mackerle – František Továrek – Pavla Vacová, *Moravskotřebovský okres. Vlastivěda Jevíčska, Svitavska a Moravskotřebovska, Jevíčko 1946*, s. 71.

vaný žondr z roku 1742 stál u domu č. p. 4 v Knínících.²³ Ke stavbě žondrů mohlo jistě docházet ještě v pozdější době, ovšem po roce 1751, kdy po vydání moravského požárního řádu platil všeobecný zákaz staveb ze dřeva,²⁴ lze jejich vznik na Boskovicku předpokládat spíše ojediněle. Hliněné konstrukce žondrů nejsou v regionu vůbec doloženy. Hlína u malohanáckých žondrů byla využívána jen k vymazávání spár mezi srubnicemi; celý žondr se pak vně líčil, zřejmě ale i uvnitř, podobně jak tomu bylo u komor. Zvláštností jsou žudry z Boskovicka vyskytující se mimo vymezený subregion Malou Hanou. Kromě sebranického, který až na boční pavlačku konstrukčně odpovídá malohanáckým a je navíc opatřen silným hliněným omazem,²⁵ jsou ostatní známé žudry z Býkovic a Dolního Smržova roubeny v „rezné“ podobě – jsou podobné jako roubené stodoly ponechány s nevymazanými spárami mezi srubnicemi a bez ličky.

Památková ochrana roubeného špýcharového domu na Boskovicku

Modernizační trendy, obzvláště v agrárních malohanáckých vesnicích, přinášely zásadní proměnu stavebního fondu těchto vesnic už od konce 19. století a první poloviny století následujícího. Řada roubených staveb podlehlá postupem času požáru či byla z nějaké části přestavěna z nespalného materiálu. Přesto se zde ještě po polovině 50. let 20. století nacházel poměrně bohatý a různorodý fond roubených špýcharových domů. S ustavením Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody v roce 1958 a založením Krajského střediska památkové péče a ochrany přírody v Brně (KSPPOP v Brně) došlo také v následujících letech k vytvoření prvního soupisu nemovitých kulturních památek nově vzniklého okresu Blansko, zahrnujícího region Boskovicka. Tohoto úkolu se nejenom v rámci Boskovicka zhostil v první polovině 60. let architekt Milan Kříž, který vytvořil evidenční listy kulturních památek.²⁶ Krátký čas ke splnění tohoto úkolu a mnohdy i ne zcela dobrá znalost problematiky regionálních forem venkovského domu tak zanesly i jisté nepřesnosti do evidenčních listů. Přesto byly kulturními památkami prohlášeny následující roubené usedlosti²⁷ z Boskovicka: Knínice č. p. 34 a 116, Sebranice č. p. 34 a 36 (u té tehdy jen žudr!), Šebetov č. p. 12 a Velké Opatovice č. p. 1. Tedy celkem šest staveb či jejich částí, a byť v té době stálo roubených špýcharových domů v regionu ještě o několik více, šlo o poměrně dobrý a reprezentativní vzorek vybraný k památkové ochraně!²⁸

Záhy po vytvoření evidenčního listu velmi hodnotné památky č. p. 12 v Šebetově v roce 1965 však došlo koncem téhož roku ke zrušení památkové ochrany s odkazem na velmi

špatný technický stav objektu, odpadávající omítky, pohyb konstrukce a požár z roku 1949, po kterém nebyl krov zcela obnoven a obsahuje konstrukční vady.²⁹ V důsledku zrušení ochrany tak bylo umožněno o několik let později odstranit díl domu s komorami a krytým průjezdem, který byl situován do míst, kde jiné stavby mají díl síňový. Na místě odstraněné části stavby pak následně vznikla hmotově a svou architekturou závažná dvoupatrová stavba s plochou střechou, nezapadající do charakteru zástavby šebetovské návsi. Zbytek intaktně dochovaného roubeného domu, který obsahuje světnici s kuchyní, dále úzkou komůrkou³⁰ a nezastřešený vjezd, však stojí dodnes i s hospodářským křídlem ve dvoře a je trvale obydlen! Byl tedy technický stav před padesáti lety natolik havarijní, aby byla památková ochrana zrušena, navíc bez jakékoliv plánové dokumentace, nemluvě o pouhém pořízení fotografií exteriéru? Zbývá intaktní torzo objektu bez nějaké podstatné opravy stojí a funguje k trvalému bydlení dodnes!

Zrušení památkové ochrany proběhlo ještě v roce 1987 u usedlosti v Knínících č. p. 116 a ve Velkých Opatovicích č. p. 1. U obou pro havarijní stav, byť v 60. letech při jejich zápisu do seznamu kulturních památek byl jejich stavebně-technický stav hodnocen jako dobrý a nešlo mu nic vytknout. Objekty byly svými majiteli udržovány. Bohužel odchod či úmrtí staré generace, která tyto domy využívala, znamenaly, že objekty bez následné údržby rychle chátraly a noví majitelé neměli zájem z finančních důvodů památky opravovat. Naštěstí však byly oba objekty před demolicí alespoň jednoduše zaměřeny, byť kvalita je vysoce podprůměrná – ani jedno zaměření či historické hodnocení objektů neuvádí a v plánech nepostihuje, že obě usedlosti měly v minulosti předstupující roubený žudr, po němž byly v konstrukci domu patrné pozůstatky!

Z dnešního pohledu se nabízí otázka, proč nebyly následně namísto zrušených památek prohlášeny za kulturní památky jiné, typologicky shodné objekty v dobrém technickém stavu? Žádný z ostatních zbylých chráněných objektů v té době už totiž nepředstavoval typického reprezentanta hospodářské usedlosti situované v prostoru návsi, navíc s tak dobře dochovaným horizontálním a vertikálním členěním, jako tomu bylo u zrušených objektů, umožňující udělat si představu o podobě špýcharového domu se středověkými stavebními základy, navíc představující mimořádně hodnotný srovnávací materiál i pro širší území Moravy.

Zmíňme ještě pro úplnost objekty, které na konci 80. let kulturními památkami zůstaly a jsou jimi dodnes: Je to objekt v Sebranicích č. p. 34, který je poněkud netypický tím, že je

situován na rohové parcele zástavby návsi. Protože objekt není semknut typicky pro region z obou stran sousedními usedlostmi, využil stavebník naplno rohové stavební parcely a vytvořil poněkud jiné dispoziční uspořádání domu, který v sobě ukrývá dvě bytové jednotky s čitelným spíše dvojdílným členěním, obsahující vždy světnici a síň, v jejímž rohu je umístěna nika černé kuchyně. Roubený komorový díl tu zcela schází, pouze u bytové jednotky situované do štítové části usedlosti se nachází

■ Poznámky

23 Lipka (pozn. 18), s. 93. Více o žudrech viz Jiří Pokorný, *Stavební proměna malohanácké vesnice. Knínice u Boskovic* (diplomová práce), Ústav evropské etnologie FF MU, Brno 2012. Dostupné v elektronické verzi z http://is.muni.cz/th/123944/ff_m/?id=182417, vyhledáno 27. 11. 2015.

24 Martin Ebel, *Dějiny českého stavebního práva*, Praha 2007, s. 59.

25 Blíže o sebranickém žudru viz Václav Kolařík – David Merta – Jiří Pokorný, *Bývalá rychta v Sebranicích* č. p. 36. Počátek systematického výzkumu vesnické usedlosti, in: *Dějiny staveb 2014*, Plzeň 2014, s. 211–220.

26 Pro tuto studii byly vyhodnoceny jednotlivé evidenční listy kulturních památek okresu Blansko uložené v Národním památkovém ústavu, územním odborném pracovišti v Brně (NPÚ, ÚOP v Brně).

27 Ve studii se zabýváme jen selskými roubenými usedlostmi. Mimo pozornost zájmu tak stojí drobné domkařské stavby, pazderny apod. Problémová je dnes z hlediska terminologie i evidence kulturních památek, kdy některé usedlosti, konkrétně např. ze Sebranic, jsou prohlášeny kulturními památkami jako celé usedlosti, ale v evidenci ÚSKP jsou památky vedeny jen pod pojmem venkovský dům, nikoliv usedlost.

28 Blíže popis současných kulturních památek špýcharového domu na Boskovicku včetně staveb neprohlášených a stojících je uveden v samostatné kapitole této studie pod názvem *Přehled jednotlivých roubených špýcharových domů na Boskovicku*.

29 Zde je myšlen požár hospodářského křídla s chlívky, které v nezměněné podobě s provizorním krovem stojí dodnes.

30 Primární funkce této prostory není dnes stále úplně jasná. V interiéru jsou v návěsní stěně dochovány zaslepené dveře a prostora je přístupná jen ze světnice, proto je možné uvažovat, že mohlo jít primárně nebo i sekundárně o vstupní síň do světnice. Naposledy tato prostora sloužila za komůrku zřejmě i obytného charakteru. Na složitější komunikační schéma tohoto objektu odkazuje rovněž situování krytého průjezdu a nedochované venkovní pavlače na dvorní straně komorového bloku, které zanikly při starším požáru objektu roku 1893. Podle zpráv tehdy vyhořela č. p. 11, 12 a 13. *100 let od založení dobrovolného hasičského sboru v Šebetově. 1895–1995*; B. m., s. 13. O pavlačích tohoto objektu se zmiňuje architekt Jaroslav Mackerle z Jevíčka ve svých terénních zápisnicích uložených v pozůstalosti rodiny.

4

5

Obr. 4. Velké Opatovice, roubená usedlost č. p. 1. Průčelí bývalé kulturní památky. Foto: fotoarchiv NPÚ ÚOP Brno, inv. č. 22 931, 60. léta 20. století.)

Obr. 5. Velké Opatovice, roubená usedlost č. p. 1. Demoliční práce po zrušení památkové ochrany zachycující podobu patrového uspořádání komorového a síňového dílu objektu. Foto: archiv vlastníka zbořeného objektu, konec 80. let 20. století.

menší přízemní komůrka umístěná již ve zděném kolmo navazujícím hospodářském křídle.³¹

Dalším chráněným objektem zůstal poslední dochovaný roubený žudr u č. p. 36 v Sebranicích.³² Jak je patrné z evidenční karty památky, pro památkovou péči byl zbytek stavby bezcenný a konstatuje se, že je obytná část a hospodářská nově vybudována. V podstatě měl architekt Milan Kříž při vytváření evidenčního listu v tehdejší době pravdu, ovšem opomněl, že památkovou podstatu stavby nemusí tvořit jen její „zvláštní“ část, nejstarší roubená konstrukce nebo ojedinělost určitého stavebního prvku, ale že památku tvoří soubor hodnot, které v tomto konkrétním případě představuje usedlost jako celek! Ta uchovává velmi názorně modernizační trendy, které roubený špýcharový dům na Boskovicku během jeho existence běžně postihly. Tyto hodnoty vrstevnatosti si dobře uvědomoval i nedávno zesnulý brněnský památkář Marek Fajman, který tento omyl v evidenci poopravil, čímž nyní památkovou ochranu požívá celá nemovitost, jejíž historie je navíc spjata s rodem sebranickeho rychtáře Ondřeje Kanýza.³³ Ten na podsednickou usedlost přišel v roce 1717 a následujícího roku vystavěl nově minimálně roubenou světnici, jejíž značná část se dodnes dochovala. Následně v roce 1738 dokončil přístavbu žudru. Pomíne-li stavební vývoj hospodářského křídla, kterému se nyní nevěnujeme, došlo k radikální

přestavbě trojdílného roubeného domu až ve 30. letech 20. století. Byl odstraněn roubený díl síně a komory, včetně komor v patře, čímž objekt přišel o charakteristické rysy špýcharového domu; pouze žudr před domem tu zůstal jako nějaký appendix reflektující stále vertikální členění starého roubeného špýcharového domu a kolidující s vysokou světlou výškou přízemní zděné novostavby komory a síně. Prvorepublikový stavební záměr nového komorového dílu počítal s tím, že dříve nebo později dojde také k úplnému odstranění roubeného žudru (k tomu naštěstí nikdy shodou mnoha náhod nedošlo). Nová komora byla totiž vystavěna se záměrem rozšíření obývaných prostor domu – v návěsní zdi je osazen překlad ve dvojnásobné výšce současného okénka směřujícího těsně pod podlahu žudru. Pod tímto překladem je rozměrná nika nachystaná k vybourání a osazení velkého několikadílného okna do návsi po zbourání žudru. Rovněž je do zdi mezi síní a komorou vestavěno těleso komínu, který však končí nedostavěn na půdě, protože k adaptaci komorového dílu na bydlení doposud nedošlo.

Z uvedeného plyne, že chráněná usedlost v Sebranicích č. p. 36 s žudrem představuje mnohvrstevnatý objekt, kde absence starších částí domu na jedné straně znemožňuje lépe poznat původní podobu špýcharového domu Boskovicka, naopak na straně druhé představuje jeden z příkladů možného obecného vývoje takového domu za dobu jeho téměř třísetleté existence.

Posledním, nejdéle památkově chráněným objektem roubeného špýcharového domu na Boskovicku je rovněž podsednická usedlost č. p. 34 v Knínicích. Je sice situována mimo návěsní prostor bývalého městečka Knínice v lokalitě Hradisko, ovšem s tamními doklady osídlení již v době hradištní. Dnešní zástavba kolem Hradiska s kostelem byla vysazena až v novověku při parcelaci v roce 1712.³⁴ Nejstarší část

domu je roubená a dendrochronologicky datované prvky stěn ukazují na stavbu domu na nově vysazené půdě v roce 1714. Jde o velmi intaktně dochovanou stavbu s řadou stavebních detailů jak z doby stavby, tak i z pozdějších stavebních úprav. Ta poslední a nejzásadnější, opět z období 30. let 20. století, souvisela s požárem doškové střechy domu. Požár se podařilo zvládnout a roubený dům přečkal. Ovšem komora, která byla vroubena do podstřeší nad komorovým a síňovým dílem, byla odstraněna – zřejmě i v souvislosti s poškozením po požáru. Rovněž zanikl výměnek, který navazoval na východní straně na obytný dům.³⁵

■ Poznámky

31 Samotný podrobný průzkum objektu se doposud přes veškerá vyjednávání s majiteli nepodařilo provést. Popis objektu vychází z plánové dokumentace (kde není zřejmé, že by se v podstřeší nacházelo vroubené patro jakékoliv komory), uložené v archivu NPÚ, ÚOP v Brně. *Sebranice. Návrh rekonstrukce části obce*, Brno 1971.

32 Některé výstupy z průzkumu, dendrochronologické analýzy konstrukcí a poznatky z prvních etap záchranného archeologického výzkumu byly již publikovány. Kolařík – Merta – Pokorný (pozn. 25).

33 Roman Doušek, *Sebranice a jejich rychtář Ondřej Kanýz (1694–1761). Vesnická komunita a její kultura v první polovině 18. století*, Brno 2009, s. 289.

34 Pokorný (pozn. 23), s. 36.

35 Existenci výměnku či druhé bytové jednotky se podařilo doložit na základě průzkumu sčítacích operátů. Rovněž mapa stabilního katastru Knínice naznačuje, že půdorys domu č. p. 34 byl poněkud složitější, než je dnešní stav. Dnes je místo po výměnku nezastavěné, sloužilo jako zahrádka, kde se dodnes při hlubším rytí objevují reliktu snad základových konstrukcí objektů z cihel a kamení. Jiří Pokorný, Knínice u Boskovic čp. 34 – venkovská usedlost z počátku 18. století a její stavební vývoj, in: *Dějiny staveb* 2008, Plzeň 2008, s. 261–271.

Z dosud uvedeného plyne, že de facto památkový fond regionu Boskovicka neměl ke konci 80. let 20. století chráněn žádný poměrně kompaktně dochovaný roubený objekt špýcharového domu se zachovanými komorami v patře. Typologicky zajímavé objekty zanikly a zbytek představoval sice velmi hodnotné příklady regionálního stavitelství, ovšem s různou mírou i z dnešního pohledu hodnotné historické modernizace, postrádající však uceleně dochovaný špýcharový díl.

Na tomto místě je dobré udělat ještě vsuvku a zmínit se o samotné lokalitě *Knínice* u Boskovic. Knínice přitahovaly pozornost vlastivědců a dalších regionálních badatelů již od konce 19. století kvůli řadě starobyly vyhlížejících dřevěných domů, uchovaných zejména velkým štěstím, kdy se podstatné části bývalého městečka od konce 17. století vyhýbaly i rozsáhlejší požáry.³⁶ Řada starých roubených staveb přečkala v zástavbě až do 70. let 20. století, kdy mnohdy nepovšimnuty zmizely bez dokumentace pod masovější socialistickou modernizací sídla a bytového fondu.

Zájem o venkovské stavby Knínice ze strany památkové péče přinesl, jak už bylo uvedeno, prohlášení objektů č. p. 34 a 116 za kulturní památky, ale rovněž se uvažovalo, vzhledem ke starobylosti sídla a zachovalé historické zástavbě, o vyhlášení vesnické památkové zóny. K vytvoření památkové zóny bohužel nikdy nedošlo a škoda jen, že památková ochrana nebyla už tehdy rozšířena na řadu dalších objektů (z obytných domů včetně hospodářských částí byly cenné č. p. 19 s výměnkem, 20, 40, 48, 91, 92, 111, 112, 115, 136 atd.; z hospodářských staveb části objektů č. p. 10, 61, 82, 114 atd.).

V roce 1973 byl nakonec jen objekt č. p. 34 zařazen do programu „B“ – tj. programu ochrany, obnovy a využití památek lidové architektury – spolu s dalšími 62 nejvýznamnějšími památkami z Jihomoravského kraje. V pasportu domu byl navržen pro typovou ojedinělost k zachování na místě za předpokladu využití objektu pro společensko-kulturní potřeby obce. V případě ohrožení stavby se počítalo s jeho transferem do expozice lidového stavitelství,³⁷ především z důvodu zachovalého interiéru.³⁸

Vybudování expozice lidových staveb regionu Boskovicka (včetně přílehlé oblasti kolem Kunštátu) se plánovalo v Sebranicích, kde se dochoval dům č. p. 36 s žudrem. V jeho těsném sousedství vznikla asanací domu č. p. 38 proluka, kam chtělo tehdejší Krajské středisko památkové péče a ochrany přírody v Brně přenést roubený dům podobného typu, jako byl zaniklý objekt, a doplnit celek dalšími stavbami z Dražanské a Českomoravské vrchoviny.³⁹ K této realizaci ovšem nedošlo a objekt z Knínice č. p. 34

se podařilo s nadšením současného majitele a autora této studie zachránit a obnovit v podstatě v intaktním stavu se záměrem uchovat jej bez dalších modernizačních zásahů jako hmotný zdroj informací pro budoucí generace.

Nový pozitivní posun na poli ochrany roubeného špýcharového domu na Boskovicku můžeme najít znovu až koncem 80. let 20. století a spojit jej s architekty Jiřím a Zuzanou Syrovými z Brna, kteří v regionu Boskovicka mapovali venkovské stavby. Díky jejich práci se tak podařilo v roce 1990 dovést do konce prohlášení velmi dobře dochovaného roubeného špýcharového domu v *Knínicích* č. p. 20 za kulturní památku; jeho stář a vysazení na nově rozparcelované půdě je obdobné jako u č. p. 34. Žel, jistě nepochopení i ze strany majitele a snaha o dobře míněnou opravu svépomocí vedly nakonec k devastaci původní zdobené fasády s barokním tvaroslovím a nahrazení zjednodušeným novotvarem, k prořezání velkých okeních otvorů do komorového dílu se záměrem pozdější adaptace komor k bydlení. Vše bylo dovršeno zbudováním zcela nového krovu nad domem, který nahradil hodnotný krov zřejmě z doby stavby objektu. S novým krovem souviselo osazení nových vazných trámů, které necitlivě zasáhly do zachovaného patra komory. Ta je vroubena poloklenbou do prostoru krovu a je situována jen nad komorovým dílem, odkud je rovněž přístupná po žebříkovitých schodech. Na přetrvávající archaické stavební tradice tu poukazuje umístění sklepa zahloubeného pod komorovým dílem. Přes všechny nedávné modernizační zásahy je objekt dobře udržován s velkou mírou dochování roubených konstrukcí a autentických prvků v interiéru. Doposud ale nemá zpracovaný evidenční list kulturní památky.

Musím zde zmínit i roubenou usedlost č. p. 3 v *Újezdě u Kunštátu*, která se poněkud vymyká areálu rozšíření roubeného špýcharového domu Boskovicka, potažmo jeho malohanácké formy. Počátkem 90. let 20. století došlo k prohlášení objektu za kulturní památku a posléze v roce 2003 byl brněnskou památkářkou Jitkou Matuszkovou zpracován evidenční list. Ve zdůvodnění ochrany stavby konstatuje, že jde o jeden z posledních příkladů malohanácké formy roubeného západomoravského domu.⁴⁰ Typologicky sice tento dům částečně připomíná roubené objekty z Malé Hané, ale není jejich typickým reprezentantem a svými znaky spadá spíše do kontaktního pásma malohanáckého domu a domu horáckého z Českomoravské vrchoviny. I jeho dispozice je poněkud zvláštní – schází mu zcela komorový díl, dům tvoří roubená světnice, vstupní síň (dnes není průchozí na dvůr, a zda v minulosti byla, není nijak prokázáno), která sousedí hned s třetím dílem, tvo-

řeným krytým průjezdem. Hodnocení objektu jako srovnávacího materiálu a případného reprezentanta nejstarší roubené stavební vrstvy Boskovicka neobstojí, spíše lze jeho hodnoty hledat v dochování jeho roubené konstrukce, která je dnes na Boskovicku dlouho na ústupu. Usedlost č. p. 3 v *Újezdě u Kunštátu* reprezentuje stavební kulturu Českomoravské vrchoviny – oblasti národopisného regionu Horácka.

Tento tedy velmi tristní stav reprezentativnosti nejstarších roubených objektů špýcharového domu na Boskovicku se pokusil v posledních letech částečně zlepšit Marek Fajman, který usiloval o prohlášení posledního roubeného domu z *Boskovic, z dnešní Sušilovy ulice* č. p. 943. V průběhu řízení o prohlášení stavby za kulturní památku Ministerstvem kultury České republiky se ale ukázalo, že dům představuje jen torzo původního trojdílného domu, kde se dochovala jen světnice a síň. Řádný komorový díl schází a objekt o něj zřejmě přišel někdy v průběhu 19. století, kdy na jeho místě vznikl nový sousední dům. Přesto usedlost dále funkčně existovala a ztracený díl komory byl nouzově nahrazen menší přízemní komůrkou přimykající se kolmo na síň a směřující do hloubky parcely s navazujícím hospodářským křídlem zděných chlévů.⁴¹ Jelikož objekt má jen menší sklep pod dílem síně a nachází se na bývalém Horním předměstí Boskovic, v těsném sousedství středověkého jádra města, lze pod stavbou rovněž očekávat cenné archeologické terény. Vzhledem k horšímu technickému stavu stavby, odporu majitele a torzálnosti konstrukce nebyl nakonec v roce 2015 objekt prohlášen kulturní památkou. Majitel ale přislíbil, že v případě bourání objektu, který má v budoucnu ustoupit moderní výstavbě, umožní podrobný průzkum celé stavby a nebude bránit případnému odvozu stavby či jejích částí do muzea.

■ Poznámky

36 Pokorný (pozn. 23), s. 31 a násl.

37 Program „B“. *Záchrana, obnova a využití památek lidové architektury*, Brno 1973, s. 1.

38 NPÚ, ÚOP Brno, evidenční karta kulturní památky Knínice č. p. 34.

39 Památky lidové kultury v Jihomoravském kraji 13. Rezervace v Sebranicích, *Rovnost*, 1972, ze dne 5. srpna, s. 3.

40 Malohanácký dům v rámci současné klasifikace lidového domu na Moravě řadíme do okruhu pomoravského typu domu, nikoliv do okruhu domu západomoravského. Josef Jančář, *Lidová kultura na Moravě*, Strážnice 2000, s. 112–113.

41 Při prohlídce objektu je odřezání komorového dílu patrné u vnějšího severozápadního nároží síně, přístupného z prostoru dnešní komůrky.

6

7

Jinou prohroutu památkové péče na Boskovicku z posledních let bylo naprosté přehlédnutí roubené usedlosti na návsi č. p. 112 v *Knínících*, která v roce 2011 ustoupila nové výstavbě. Regionální spolek Živé muzeum se zájmem o ochranu tradičních staveb regionu v tomto případě díky nadšení několika členů pochopil význam této opravdu jedné z posledních staveb špýcharového domu na Boskovicku a na vlastní náklady provedl dokumentaci a transfer⁴² roubených konstrukcí včetně hliněných výmazů, omazů a dusaných podlah do krytých prostor muzea. Zde ale z nedostatku finančních prostředků stavba stále čeká na případné znovu-

postavení. Jak ukázal také dendrochronologický rozbor konstrukce stavby, jde zatím o nejstarší datovaný špýcharový dům na Boskovicku, který měl původně i roubený žudr. Vznik objektu souvisí s rozsáhlým požárem Knínice v roce 1690, kdy po dobu několika následujících let docházelo postupně k obnově velké části knínických domů, mezi nimiž byl i v roce 1692 tento objekt. Rovněž v rámci transferu objektu proběhl unikátní záchranný archeologický výzkum, který stál u počátků novodobých výzkumů komplexnějšího charakteru v žijící vesnici.⁴³

Obr. 6. *Knínice, roubená usedlost č. p. 34. Intaktně dochovaná a příkladně udržovaná usedlost kulturní památky z roku 1714. Foto: Jiří Pokorný, 2014.*

Obr. 7. *Boskovice, Sušilova ulice, roubená usedlost č. p. 943. Objekt je pozůstatkem větší zemědělské usedlosti, která v důsledku parcelace přišla zřejmě v 19. století o řádný komorový díl. Objekt rovněž reflektuje starší průběh uliční čáry zástavby předměstí Boskovic. Foto: Jiří Pokorný, 2007.*

Roubené výměnky

Z prostorových důvodů a vzhledem k jinému zaměření této studie se historií právního statusu výměnkáře zabývat nebudeme, ale existence této právní formy přinášela již v minulosti různé formy podoby výměnku. U selských usedlostí na Boskovicku, kde výměnek neexistoval jako samostatná stavba, sloužila za obydlí výměnkáře třeba jedna z horních komor, menší světnička v rámci složitější struktury trojdílného domu, nebo byla výměnkářům zcela adaptována přízemní část komorového dílu.

Roubené výměnky na Boskovicku jako samostatně stojící objekty nebyly z dnešního pohledu zřejmě nikdy markantněji rozšířeny a setkat se s nimi šlo většinou tam, kde větší šířka stavební parcely umožnila jejich začlenění do návesního průčelí usedlosti, případně byly situovány zcela mimo dvůr usedlosti na volné parcele (zahradě) hospodáře. I jejich trvalé využití výměnkářů mělo spíše občasný charakter, protože když na usedlosti výměnkáři nebyli, mohl se výměnek pronajímat jiným rodinám⁴⁴ nebo sloužící čeledi.

■ Poznámky

42 Primární by samozřejmě měla být ochrana staveb in situ, na původním místě. Ovšem v případě Knínice č. p. 112 to bylo už v roce 2011 nereálné a proti případnému prohlášení stavby za kulturní památku se nový majitel stavěl odmítavě a nabízel stavbu k dokumentaci a ke transferu. V roce 2011 byla navíc dokončena zásadní přestavba původních hospodářských křidel. Pro řadu lidí byla roubená konstrukce návesního traktu dokonce i překvapením, protože dům byl někdy kolem 1. světové války opatřen novou secesní fasádou s geometrickými šambránami oken, což na první pohled potlačilo jeho dřevěný charakter.

43 Nejde o výzkum formou sond dokumentující archeologické terény při současné stavební činnosti ani o výzkum v zaniklé (středověké) lokalitě, naopak se jedná o výzkum realizovaný v prostoru s kontinuálním osídlením s cílem co nejvíce v ploše plánované stavební činnosti dokumentovat archeologické terény před jejich zánikem. V tomto směru se podařilo navázat perfektní spolupráci s brněnskou společností Archaia.

44 Např. výměnek u č. p. 40 v Sebranicích se dle potomků původních hospodářů pronajímal, protože starým hospodářům, výměnkářům, sloužila nakonec jako výměnkářská světnička menší prostora zvaná *přístěnek*, vzniklá vlože-

Výměny jako samostatně stojící objekty bohužel nikdy nebyly na Boskovicku předmětem zájmu památkové péče. Do dnešních dnů se fyzicky dochovaly jen dva výměny situované v uliční čáře hlavního objektu, stojící na opačné straně od vjezdu na dvůr hlavní usedlosti. Je to výměnek č. p. 113 v Šebetově, patřící dříve k usedlosti č. p. 38 (tento šebetovský bude podrobněji rozebrán dále v textu), a výměnek u usedlosti č. p. 19 v Knínicích. Bohužel ani jeden z nich není památkově chráněn. Velká škoda je, že např. v roce 1983, kdy se pod tíhou sněhu prolomila střecha, zanikl roubený výměnek v Sebranicích u č. p. 40, fotografovaný v 60. letech 20. století pracovníky tehdejší KSPPOP v Brně.

Poslední intaktně dochovaný špýcharový dům mimořádných památkových hodnot stojí v Šebetově

Zcela samostatnou pozornost musíme věnovat objektu bývalé selské usedlosti č. p. 38 v Šebetově s výměnkem s č. p. 113. Opět, byť se její starý vzhled za posledních sto let téměř nezměnil, unikala a doposud uniká zájmu památkové péče, přestože jde doslova o stavební archetyp roubeného špýcharového domu, navíc posledního svého druhu v regionu. V širším moravském kontextu představuje tato usedlost s výměnkem dnes naprosto jedinečnou stavbu co do kompletnosti zachování roubených konstrukcí!

Rozsáhlou zemědělskou usedlost na návsi v obci Šebetov tvoří dnes dva stavebně a funkčně spojené celky s jedním společným návesním průčelím orientovaným severovýchodním směrem. Větší funkční celek tvoří bývalé hlavní zemědělské tříboké stavení, na které v uliční frontě a pod jednou střechou navazuje druhý, menší celek bývalého výměnku, rovněž se svojí tříbokou zástavbou dvora. Na objekty dále navazuje ovocná zahrada s dřevěným včelínem a na konci zahrady je výjezd do záhumenní cesty. Bývalá roubená stodola stojící na zahradě v odsunutě poloze za usedlostí byla ve druhé polovině 20. století odstraněna v souvislosti s novostavbou rodinného domu č. p. 207 (dnes jsou po ní patrné jen terénní nerovnosti na zahradě č. p. 38).

Okapově orientované obytné křídlo zemědělské usedlosti je součástí kompaktní návesní zástavby středověké vesnice; jeho průčelí je mírně zasunuto za současnou novověkou stavební čáru návsi obestavěnou zástavbou z 19. a 20. století. Přibližně v jedné třetině návesního průčelí bývalé usedlosti dělí vjezdová vrata a pěší dvířka objekt na dvě části – na část stavení hospodáře (z čelního pohledu vpravo) a na výměnek situovaný na opačné straně od vrat. Obytné roubené křídlo hospodáře č. p. 38 pak těsně

sousedí se zděnou patrovou usedlostí č. p. 37 z druhé poloviny 19. století, z opačné strany je vedle výměnku č. p. 113 ponechaná menší ulička ohrazená do návsi zdí a navazující na novodobý objekt č. p. 39, který v minulosti nahradil starší roubenou usedlost.

Rozdělení tzv. Špidlova gruntu mezi dva majitele proběhlo v roce 1904 v souvislosti s prodejem usedlosti.⁴⁶ V té době došlo také ke stanovení dělicí hranice mezi oba objekty, která znamenala i značný zásah do vlastnických práv – polovina vjezdových vrat připadla k č. p. 113 a druhá polovina pak k č. p. 38. Domluvou, která platí dodnes, bylo stanoveno, že majitelé z č. p. 113 mohou používat pěší dvířka vedle vrat patřící k č. p. 38 a celá vjezdová vrata budou zase naopak sloužit oběma nově vzniklým hospodářstvím. Z průjezdu je pak možné najet na dvory příslušných hospodářství. Roubenou stodolou, která stála na zahradě, pak hranice mezi pozemky probíhala uprostřed – po její příčné ose, kdy ke každému hospodářství patřil jeden *přístodůlek* (boční skladovací prostor) a polovina *mlatevny* (průjezdu, kde se mlátilo).

Nejcennější a z památkového hlediska nejzajímavější je intaktně dochované návesní křídlo s oběma obytnými jednotkami.⁴⁷ Obytné křídlo hospodáře představuje typický příklad trojdílného roubeného domu komorového typu v tzv. kožichu s okapovou orientací vůči návesnímu prostoru. Nedávno datovaný prvek z horní části roubení světnice udává dobu smýcení použitého dřeva do let 1784/1785. Druhý datovaný prvek, druhotně použitý v konstrukci současného krovu, ukazuje na rok smýcení 1785/1786.⁴⁸

V posloupnosti na průjezd navazuje velká světnice s průvlakem, průchozí síň a komora, na niž pak kolmo navazuje hospodářské křídlo s chlévy. Nad síní a komorou v přízemí se nacházejí další komory v patře, převyšující nepatrně výšku světnicového dílu. Celá konstrukce trojdílného domu je roubená a dochovaná v celistvosti. Pouze schází horní část roubení komor a původní zastropení, odstraněné v souvislosti s vybudováním nového krovu ve 30. letech 20. století.⁴⁹ Na světnici navazuje ve dvoře přistavěná kuchyně. Síň je typicky průchozí z návesního (obecního) prostoru na dvůr. Pod částí světnice se nachází kamenný sklep, druhý je situován v typické poloze pod komorovým dílem. Z nejnovějších zásahů lze zmínit vstupní dveře do síně a trojdílné okno s horními větracími okénky, osazené do návesní stěny komorového dílu někdy na konci 40. let 20. století v souvislosti se zamýšleným zobytněním komory. K tomu nakonec nikdy nedošlo a ono tehdy nové okno i vstupní dveře jsou už dnes hodnotným příkladem tehdejší řemeslné práce a dobového stylu.

Na obytné křídlo hospodáře navazuje v návesní stěně zděná brána s dvířky z druhé poloviny 19. století, která nahradila starší rámovou konstrukci. Ta se ještě ve zbytku dochovala na straně do dvora a při stěnách obytného křídla hospodáře a výměnku.⁵⁰

Z krytého průjezdu je přístupný roubený výměnek poměrně zajímavé dispozice nasvědčující složitějšímu stavebnímu vývoji této stavby, jejíž primární funkce byla původně zřejmě úplně jiná, nesloužící k bydlení. Dnešní dochované dvojdílné členění mírně zvýšeného přízemí, pod kterým je umístěn sklep, není totiž tak staré. Někdy kolem poloviny 20. století došlo k vestavbě zděné přičky do původně jednotného velkého obytného prostoru světnice s jedním oknem do návsi a druhým do dvora, čímž vznikl dvoutrakt s novější kuchyní na straně do dvora a menší světničkou na straně do návsi. Tento jednolitý prostor se dochoval v patře, kde je velká komora s dochovanou poloklenbou vroubenou do prostoru krovu.

■ Poznámky

ním roubené přičky do prostoru „zalomené“ světnice mezi blok černé kuchyně a návesní stěnu.

45 Zjištění, zda č. p. 113 v Šebetově sloužilo před rozdělením usedlosti jako výměnek, či obydlí nájemníků, případně čeledi pracujících na č. p. 38, nebylo doposud archivní rešerší provedeno.

46 Za řadu informací o historii obou objektů velmi děkuji majitelce č. p. 113, paní Anně Čížkové, která umožnila dendrochronologické datování dřevěných prvků v patře roubené komory a usedlost zpřístupnila.

47 V této studii se zaměřujeme na roubené obytné křídlo, proto zde více nerozebíráme ostatní hospodářská křídla, která ovšem u tohoto objektu mají rovněž památkovou hodnotu.

48 Tomáš Kyncl, *Výzkumná zpráva č. 130a-15. Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků z roubeného domu č. p. 38 v Šebetově*, Brno 2015. Vzhledem k současné absenci stavebněhistorického průzkumu a podrobného průzkumu konstrukce objektu je nutné tato data brát s jistou rezervou a datování provést v budoucnu i u nižších částí konstrukce v přízemí. Několik odebraných vzorků ze světnice a komor se totiž nakonec nepodařilo datovat, proto je nutné dendrochronologii u obytného křídla opakovat. Je možné, že nyní získaná data z dendrochronologické analýzy ukazují jen na nějakou stavební fázi obnovy či přestavby objektu.

49 Roubení komor v patře končí s nadpražím otvoru dveří mezi jednotlivými komorami. Podobná situace, kdy horní komory přišly o své zastropení v souvislosti s vybudováním nového krovu, byla i u kulturní památky č. p. 1 ve Velkých Opatovicích. Tento stav je dobře vidět na fotodokumentaci pana Kafky z Velkých Opatovic, který demolici objektu dokumentoval (obr. 5).

50 Podobná konstrukce byla do 80. let 20. století dochována u č. p. 92 v Knínicích.

8

9

Obr. 8. Knínice, roubená usedlost č. p. 20. Kulturní památka roubeného špýcharového domu poznamenaná zejména zásahy do vnějšího pláště stavby – obezděná štítová stěna komorové části, zhotovena nová omítka na průčelí s odlišnou výzdobou proti původnímu dochovanému stavu a na místo průduchů do přízemní komory byla prořezána velká okna. Foto: Jiří Pokorný, 2010.

Obr. 9. Sebranice, roubená usedlost č. p. 34. Kulturní památka reprezentující formu domu situovaného na východním konci severní strany zástavby návsi se zachovalým krovem a bedněným štítem se zbytky polychromie. Navazující hospodářské křídlo je již převážně bez zastřešení a v havarijním stavu. Na zahradě za dvorem usedlosti stojí současný dům majitelů. Foto: Jiří Pokorný, 2012.

Jak samotný charakter stavby ukazuje, nešlo zřejmě původně o stavbu obytného objektu, ale samostatně situovaného špýcharu! A žádný takový v regionu dochován není a ani nejsou doposud známy jakékoliv záznamy o podobných stavbách. Nejblíží kulturní srovnání nacházíme na Hané, kde byla v minulosti řada samostatně stojících sýpek dokumentována Josefem Kšírem. Dodnes je dochována a chráněna jen komora v Řepčíně, v Zengerově ulici č. p. 10. Byť se těmito komorám říkalo na Hané sróbek (srub), neodráželo toto pojmenování již aktuální stavební materiál z válků, nepálených cihel atp. Roubené konstrukce se na Hané u samostatně stojících komor zřejmě nedochovaly. Proto velkým překvapením byla i získaná dendrodata z výměnku č. p. 113 v Šebetově. Ze šesti odebraných vzorků roubení komorového patra vyšla data v rozptýlu let kácení 1537/1538 až 1541 (jedlové dřevo). Jeden vzorek pak vyšel do zimy kácení 1811/12 – jde o čtvrtý trám shora v příčném směru stavby, zřejmě vsazený ve funkci vazného trámu v souvislosti s budováním novějšího zastřešení a adaptací stavby na výměnek.⁵¹ Pokud plánovaný stavebněhistorický průzkum tyto závěry zcela potvrdí, jde

o objekt mimořádné a nadregionální hodnoty pozdně středověkého stáří, patřící navíc mezi naše nejstarší vesnické stavby.

Památkové hodnoty usedlosti v Šebetově

Intaktně dochovaná zemědělská usedlost v Šebetově č. p. 38 s výměnkem č. p. 113 je typickým příkladem jednoho z nejstarších a nejkompletněji dochovaných objektů;⁵² obsahuje trojdílný dům komorového typu s okapovou orientací vůči obecnímu prostoru odrážející stavební tradice nejenom okolního malohanáckého regionu, ale i širšího moravského území. Lze předpokládat, že konstrukční řešení a ona patrová část dílu síně a komory reflektuje přinejmenším doznívající tradice špýcharového domu. Usedlost v Šebetově lze považovat i za jistý vývojový mezičlánek mezi středověkými a novověkými vesnickými domy, u kterých doznívají znaky dřívějších tradic a nastupují inovace v podobě budování světnic a samostatných prostor dýmníkových černých kuchyní. Objekt dnešního č. p. 113, který před adaptací na bydlení plnil funkci samostatně stojícího špýcharu – patrové komory –, představuje mimořádně cennou stavbu nejenom v rámci moravského venkovského stavitelství, ale i širšího středoevropského kontextu vernakulární architektury dotvářející mimořádnou hodnotu tohoto hospodářského souboru staveb. Rovněž z urbanistického hlediska tvoří dnešní č. p. 38 a č. p. 113 nepředstavitelně cenný odkaz na minimálně pozdně středověkou parcelaci sídla, byť do ní bylo majetkoprávně zasaženo v roce 1904 rozdělením celé usedlosti mezi dva cizí vlastníky.

Nedílnou a dobře dochovanou součástí objektu jsou i hospodářská křídla navazující na obytné části, které tak dotvářejí typický charakter těchto hospodářských jednotek. Rovněž technický stav dřevěných a zděných konstrukcí celého objektu je velmi dobrý a odpovídá danému typu stavby. Ze zjištění přímo v objektu je

zřejmé, že konstrukce nejsou nikde závažně devastujícím způsobem poškozeny či ohroženy, kromě některých lokálních opravitelných poruch vzniklých např. zatékáním kolem komínového tělesa objektu č. p. 38. Současná tašková střecha z období první republiky s historickou patinou je v dobrém stavu a vyžaduje jen lokální opravu, případně přeložení. V porovnání s jinými památkově chráněnými objekty jde o velmi dobře dochovaný objekt, kterému bezprostředně nehrozí havarijní stav a je možné jej zcela dobře zachovat, případně velmi citlivě obnovit a využít opět k bydlení.

Bývalá usedlost v Šebetově představuje bezesporu památku lidového stavitelství první kategorie. V případě promarnění příležitosti zachránit tento objekt jako kulturní památku České republiky by došlo k nenahraditelné ztrátě kulturních hodnot nejen regionu Boskovicka, kde již jiný podobně uceleně dochovaný objekt

■ Poznámky

51 Pro obtížnou přístupnost celého objektu musíme považovat hypotézu vycházející z dendrodat za pracovní, dokud nebude umožněn podrobný stavebněhistorický průzkum a nepodaří se datovat i roubené části v přízemí, ukryté pod silnou vrstvou hliněného kožichu. Doposud nebyla provedena ani historická rešerše, ovšem na indikační skice Šebetova z roku 1835 již vidíme samostatné hospodářské křídlo dnešního č. p. 113 nasvědčující, že výměnek již jako samostatná hospodářská jednotka existoval. Mapa dostupná z <http://www.mza.cz/indikacniskici/#>, vyhledáno 27. 11. 2015.

52 Na zachování intaktnosti objektu do dnešních dnů měl vliv zejména jeho majitelé, rodiče a prarodiče současných majitelů. Ti zde bez potřeb na modernizaci dožili a jejich potomci se všichni ještě jako mladí brzy odstěhovali – v případě č. p. 38 do Prahy a Mělníka, v případě č. p. 113 si zase postavili novostavbu vzadu na zahradě. Díky těmto okolnostem nebylo do objektů prakticky od konce 40. let 20. století nijak zasahováno.

nenajdeme, ale šlo by bezpochyby o ztrátu pro celý památkový fond našich zemí. I když není usedlost v celém rozsahu stavbou z jedné doby, přesto dokládá s velkou vypovídací schopností zcela názorně vývoj takovýchto domů. Tento několik set let starý celek zcela odpovídá dřívějším potřebám samostatně hospodařících zemědělců a umožňuje vytvořit si ucelenější obraz zaniklého způsobu života.

Význam ochrany špýcharového domu na Boskovicku

V širším územním kontextu je špýcharový dům z Boskovicka příbuzný ostatním špýcharovým domům v České republice, čímž tvoří důležitý srovnávací materiál pro poznání podoby a rozšíření této specifické formy lidového domu. Proto by jeho ochrana na Boskovicku měla být i v budoucnu prioritou památkové péče v rámci ochrany památek lidového stavitelství. Jako velký problém z minulosti se ale ukázal u prohlášených památek nezáměr majitelů o danou stavbu, která po odchodu nejstarší generace, pro niž dané domy byly mnohdy i rodištěm a jediným domovem, začala bez pravidelné údržby chátrat. Bez této patřičné péče, průběžné dokumentace historických hodnot odborníky a citlivé památkové obnovy nelze žádný z těchto objektů, byť bude památkově chráněn, zachovat pro příští generace jako odkaz našeho nejstaršího kulturního dědictví. Pozitivně může na řadu majitelů památek působit např. objekt č. p. 34 v Knínicích, který byl ještě v roce 2007 místy v havarijním stavu a je dnes současným majitelem obnovován tradičními technologiemi se záměrem zachovat všechny intaktně dochované prvky. Současná podoba stavby odpovídá jejímu stavu na konci první republiky, kdy došlo k posledním zásadním stavebním úpravám objektu.

Závěrem lze konstatovat, že kromě cíleně prováděných stavebněhistorických průzkumů nejstarších staveb Boskovicka se do budoucna jeví jako nezbytné prohlášení mimořádně hodnotného a uceleně dochovaného objektu usedlosti č. p. 38 s výměnkem č. p. 113 v Šebetově za kulturní památku. Také metodicky a odborně dobře prováděný výkon památkové péče na území Boskovicka může ve spolupráci s majiteli dotčených staveb pomoci zachránit naše kulturní dědictví pro další generace.

Dodatek: Přehled jednotlivých roubených špýcharových domů na Boskovicku

V následujícím přehledu jsou pro celkové srovnání vyhodnoceny památkové hodnoty a nevhodné stavební úpravy u objektů roubeného špýcharového domu z Boskovicka, které byly či jsou kulturními památkami. Přehled je

navíc doplněný o všechny doposud stojící uceleně dochované objekty (v tomto případě lze hovořit ovšem jen o Šebetovu č. p. 38 s výměnkem č. p. 113) a o všechna dochovaná torza dalších staveb odkazující a uchovávací ve svých konstrukcích nejstarší stavební projevy regionu, které mohou stále přinést v případě ochrany a patřičné dokumentace nové poznatky k vývoji fenoménu, jako byl a stále je špýcharový dům.

Boskovice, Sušilova 943

Kulturní památka: V roce 2015 na základě řízení Ministerstva kultury České republiky o prohlášení stavby za kulturní památku stavba kulturní památkou neprohlášena.

Stáří domu: Odhad – první polovina 18. století.

Fyzická existence stavby: Ano.

Kompletnost dochování roubené konstrukce domu: Ne, schází zřejmě původní komorový díl, o který stavba přišla při rozdělení parcely mezi dva vlastníky.

Žudr: Nedoložen.

Stavebně-technický stav: II.⁵³

Památkové hodnoty:⁵⁴ U obytného křídla dochována roubená konstrukce síňového a komorového dílu včetně řady autentických stavebních prvků – hliněné omítky, okenní a dveřní výplně převážně již z 19. století. Pod eternitou krytinou s vyskládaným barevným ornamentem směrem do Sušilovy ulice se dochovala ve větší míře i původní šindelová krytina dokládající tradiční způsob pokládky šindele. Konstrukce krovu je odýmená, což může souviset s nějakou starší změnou odvodu spalin z otopného zařízení domu. Dispoziční řešení rovněž ukazuje, jak se podobný objekt po rozparcelování a ztrátě původního komorového dílu tomuto stavu přizpůsobil vybudováním nové komůrky v kolmo navazujícím hospodářském křídle s chlévy.

Nevhodné stavební úpravy: Po přestavbě na přelomu 40. a 50. let 20. století přišel světnicový díl o charakteristický „zalomený půdorys“ světnice, do níž byl původně vezděn prostor černé kuchyně. Vložením nové zděné příčky došlo k rozdělení světnice na uliční trakt a dvorní trakt. V uličním traktu se nachází zbytek světnice, ve dvorním vznikla spojením prostoru po zrušené černé kuchyni a části světnice prostornější kuchyně obytná.

Knínice č. p. 19 – výměnek

Kulturní památka: Ne.

Stáří domu: Odhad – první polovina 18. století.

Fyzická existence stavby: Ano.

Kompletnost dochování roubené konstrukce domu: Ano.

Žudr: U výměnku neexistoval.

Stavebně-technický stav: II až III.

Památkové hodnoty: Výměnek dochován ve velmi autentickém stavu s dvojdílným členěním tvořeným úzkou průchozí síní (v jejíž zadní části je umístěna zděná nika dymníku černé kuchyně) a světnicí. Půdorysné schéma směrem do dvora funkčně rozšiřuje zřejmě bývalý chlívek s roubenou konstrukcí provázanou konstrukčně se světnicí. Dochována řada stavebních detailů z doby stavby objektu včetně různých druhů hliněných výmazů spár a silných omazů stěn.

Situování výměnku do uliční čáry okapové orientovaného obytného křídla hospodáře na opačné straně od původně nezastřešeného vjezdu do dvora představuje již poslední stavbu roubeného výměnku tohoto druhu v celém regionu Boskovicka, postavenou primárně jako obydlí výměnkářů.⁵⁵

Nevhodné stavební úpravy: V nedávné době došlo v místě situování větracího okénka ze síně do průjezdu k vyříznutí velkého vstupního otvoru do roubené konstrukce, aby byl umožněn lepší přístup do objektu, který slouží jako sklad stavebního materiálu.

Knínice č. p. 20

Kulturní památka: Ano, zapsaná od roku 1990.

Stáří domu: Odhad – první polovina 18. století.

Fyzická existence stavby: Ano.

Kompletnost dochování roubené konstrukce domu: Ano.⁵⁶

■ Poznámky

53 Stavebně-technický stav je hodnocen stupnicí I až III, kdy I znamená stav výborný, případně s menšími lokálními problémy, stupeň II už představuje technický stav průměrný s různými vážnějšími statickými poruchami konstrukce objektu, poslední stupeň III je stav kritický, kdy jsou již některé konstrukce bez střechy, do objektu zatéká a hrozí v brzké době i zánik stavby či její části.

54 Kategorie památkových hodnot je vzhledem k rozsahu této studie zaměřena u jednotlivých objektů jen na hlavní památkové hodnoty vztahující se k nejstarším dochovaným stavebním konstrukcím a prvkům roubeného domu. U řady objektů jsou památkově hodnotné i další, mladší konstrukce z doby jejich přestaveb a modernizací.

55 Druhý dochovaný roubený objekt výměnku na Boskovicku – dnešní č. p. 113 v Šebetově – byl primárně postaven jako patrová komora a později byl adaptován na výměnek.

56 Míru zachování roubené konstrukce stěny mezi světnicí a kuchyní situované ve dvorním traktu nelze zjistit. V objektu jsou poměrně dobře dochované omítky na konstrukcích a hloubkový stavebněhistorický průzkum či sondy nebyly provedeny.

10

Žudr: Nedoložen.

Stavebně-technický stav: I.

Památkové hodnoty: Vysoká míra dochování roubených konstrukcí obytného křídla s typickým špýcharovým uspořádáním komorového dílu. Intaktně dochována řada stavebních detailů (např. sedlový portálek u vstupu do přízemní komory, roubená poloklenba patrové komory s dřevěnými mřížemi v původních větracích okénkách, průvlak ve světnici atd.). Vjezd z obecního prostoru do dvora odděluje staré dřevěné rámové ostění vrat, typické dříve pro většinu roubených staveb v Knínících. V zahradě dochována roubená stodola bez památkové ochrany.

Nevhodné stavební úpravy: Na přelomu 80. a 90. let 20. století odstraněn původní krov zřejmě z doby stavby a nahrazen zcela moderním včetně krytiny. Vložený nový vazný trám částečně narušil konstrukci historické komory v patře. Hliněný kožich na průčelí domu nahrazen vápennou omítkou s pozměněnou a zjednodušenou štukovou výzdobou, vyměněny vstupní dveře do síně (původní stále existují uloženy v objektu), prořezána velká okna do přízemní komory a síně, okna ve světnici srovnána do jedné nivelety, při čemž došlo k zásahu do původního ostění oken. Navazující hospodářské traktory domu jsou přestavěné.

Knínice č. p. 34

Kulturní památka: Ano, zapsaná od roku 1958.⁵⁷

Stáří domu: Roubený obytný dům z roku 1714, hospodářské křídlo s chlévy z roku

1878, nová kůlna se stodolou vznikla po požáru střechy ve 30. letech 20. století.⁵⁸

Fyzická existence stavby: Ano.

Kompletnost dochování roubené konstrukce domu: Ne, schází jižní roubená stěna světnice, která byla nahrazena ve druhé polovině 19. století zděnou příčkou navazujícího nového hospodářského křídla. Rovněž dům byl zřejmě vícedílný – starší roubené díly domu neznámé funkce navazující z východu na patrový díl komory (v místech dnešní kůlny a stodoly) byly nejpozději ve 30. letech 20. století odstraněny a s vybudováním nového krovu po požáru rovněž zanikla i komora v patře situovaná nad síní a přízemní komorou. Dochovalo se několik spodních trámů z této horní komory.

Žudr: U stavby neexistoval.

Stavebně-technický stav: I.⁵⁹

Památkové hodnoty: Roubené konstrukce komory, síně a zbytku světnice poměrně kompaktně dochovány s řadou stavebních detailů, zpřístupněných a dokumentovaných zejména v průběhu památkové obnovy stavby. Dochovány na velkých plochách původní vápenné ličky, hliněné výmazy a silný hliněný kožich s původní vápennou lící vrstvou. Výplně dveřních a okenních otvorů dochovány jak z doby vzniku stavby na počátku 18. století, tak i z pozdějších modernizačních etap v 19. století. Autenticky dochovaná černá kuchyně s pecí a kachlovými kamny ve světnici. Celý objekt má mimořádný vypovídací charakter ve vztahu ke stavební kultuře regionu. Celá stavební parcela včetně zahrady navíc představuje archeologickou lokalitu s nálezy z doby hradištní.

Obr. 10. Šebetov, roubený výměnek č. p. 113. Dvorní průčelí objektu adaptovaného někdy v 19. století na bydlení velmi připomíná „špýcharový původ“ stavby s dochovanou poloklenbou horní komory vroubené do prostoru krovu s trámy datovanými do let 1537/38 až 1541. Foto: Jiří Pokorný, 2015.

Nevhodné stavební úpravy: Nejsou, v průběhu záchrany této kulturní památky mezi léty 2008–2013 došlo k odstranění novodobých omítek užitých většinou jen lokálně v podobě plomb při dřívějších opravách stavby.

Knínice č. p. 48

Kulturní památka: Ne.

Stáří domu: Odhad – první polovina 18. století.

Fyzická existence stavby: Ano, část.

Kompletnost dochování roubené konstrukce domu: Ne, světnicový díl je zděný s trámovým stropem a překládaným záklopem.⁶⁰ Roubený výměnek navazující konstrukčně na komorový díl před řadou let odstraněn. Při budování nového krovu ve 30. letech 20. století odstraněny komory v patře nad komorovým a síňovým dílem, z nichž se dochovalo několik spodních obvodových trámů roubení patra s dělicí příčkou.

Žudr: Nedoložen.

Stavebně-technický stav: II až III.

Památkové hodnoty: Dochována řada hodnotných výplní dveřních a okenních otvorů. Zachována prostora černé kuchyně se sporákem, dokládající přechod od otevřeného ohniště k uzavřenému způsobu vaření. Ve světnici dochována pec s kachlovými kamny podobnými jako u č. p. 34.

Nevhodné stavební úpravy: Zazděný vstup do síně z prostoru obce (vstupní dveře za zazdívkou ze strany interiéru však dochovány).

Knínice č. p. 112

Kulturní památka: Ne.

Stáří domu: 1692.

Fyzická existence stavby: Na původním místě stavby nikoliv. V roce 2011 byl objekt zdoku-

■ Poznámky

57 Zapsání do státních seznamů nemovitých kulturních památek proběhlo u venkovských staveb na Boskovicku až počátkem 60. let 20. století s tvorbou evidenčních karet jednotlivých staveb s právním odkazem na zákon č. 22/1958 Sb.

58 Pokorný (pozn. 35).

59 V roce 2007 získal objekt autor této studie a započal několikaletou památkovou obnovu a konzervaci objektu, jehož stavebně-technický stav byl před zahájením obnovy II až III.

60 Zda došlo k vyzdění světnicového dílu na místo staršího roubeného, nebylo doposud zkoumáno.

Obr. 11. Knínice, roubená usedlost č. p. 112. Roubený dům z roku 1692 ve stavu těsně před rozebráním a transferem do Živého muzea. Foto: Jiří Pokorný, 2011.

Obr. 12. Knínice, roubená usedlost č. p. 112. Interiér přízemí komory, kde na průčelní stěně jsou pod mladším stropem z druhé poloviny 19. století patrná odřezaná dvě zhlaví starších stropnic, dokumentující běžný trend z 19. a 20. století, kdy docházelo ke zvyšování světlé výšky přízemních komor a odstraňování komor v patře roubeného špýcharového domu. Foto: Jiří Pokorný, 2011.

mentován a transferován. V současné době je z finančních důvodů v rozloženém stavu depónován včetně hliněných konstrukcí v krytých prostorách Živého muzea ve Světlé.

Kompletnost dochování roubené konstrukce domu: Ne. Zásahy z první poloviny 20. století odstranily roubenou kuchyni přimykající se ze strany dvora ze severozápadu ke světnici. Se zamýšlenou vestavbou záchodu a koupelny došlo někdy v 70. či 80. letech 20. století k odstranění části roubené přičky mezi komorovým a síňovým dílem a téměř celé roubené přičky na straně k navazujícímu hospodářskému křídlu. Komory v patře odstraněny již ve druhé polovině 19. století.

Žudr: Byl dříve součástí stavby. Postaven zároveň se vznikem stavby a zbourán při odstranění komor v patře ve druhé polovině 19. století.

Stavebně-technický stav: Před transferem II až III. Současný způsob uložení a stav roubených prvků je dobrý, umožňující znovupostavení objektu s užitím velkého podílu původních konstrukčních prvků a materiálů.

Památkové hodnoty: Dům je dnes jediným dochovaným reprezentantem dispozičního řešení roubeného domu s rozšířeným půdorysem o světničku situovanou mezi světnicí a průjezdem. U objektu se dochovala řada stavebních detailů – např. různé tesařské způsoby provedení ostění oken a dveří.

Nevhodné stavební úpravy: Nelze hodnotit, objekt již nestojí.

Knínice č. p. 116

Kulturní památka: Od roku 1958 do zrušení ochrany v roce 1987.

Stáří domu: Odhad – 17. až 18. století.

Fyzická existence stavby: Ne.

Kompletnost dochování roubené konstrukce domu: Ne, protože při adaptaci přízemí komorového dílu na výměnek někdy počátkem 20. století došlo k odstranění roubení severní obvodové stěny. Na druhou stranu však míra dochování roubených konstrukcí byla značná, zejména byly dochovány komory v patře nad síní a přízemní komorou.

Žudr: Byl dříve součástí stavby.

11

12

Stavebně-technický stav: V době prohlášení I, před zbouráním II až III.

Památkové hodnoty: Šlo o jednu z nejhodnotnějších staveb Boskovicka s dochovaným původním vertikálním členěním špýcharového domu s černou kuchyní vestavěnou do prostoru původně obdélné světnice, která tím získala „zalomený půdorys“. V návesní stěně nad vstupem byly dochovány zbytky po odstraněném žudru. Strop světnice podpíral průvlak, pod který byla asi v roce 1960 vezděna přička, která prostor světnice rozdělila na dva menší.

Nevhodné stavební úpravy: Nelze hodnotit, objekt již nestojí.

Sebranice č. p. 34

Kulturní památka: Od roku 1958.

Stáří domu: Asi konec třetí třetiny 18. stole-

tí, na pamětním prkně východního štítu domu byl dříve čitelný nápis s vrocením 1773.⁶¹

Fyzická existence stavby: Ano.

Kompletnost dochování roubené konstrukce domu: Asi ano. Komory v patře nedochovány, případně zde nikdy nebyly.⁶²

Žudr: Nedoložen.

■ Poznámky

⁶¹ SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Jaroslav Mackerle, inv. č. 3, karton 1/3. Jaroslav Mackerle, *Malované štíty*, 1943, s. 45.

⁶² Autorovi této studie nebyl doposud za několik let snah umožněn přístup do objektu této kulturní památky. Popis konstrukcí proto vychází z objektivně zjištěných informací patrných z exteriéru stavby a z plánové dokumentace. Viz pozn. 31.

13

Obr. 13. Šebetov, roubená usedlost s hlavním stavením č. p. 38 (napravo od vjezdu) a výměnkem č. p. 113 (jedna okenní osa nalevo od vjezdu). Poslední intaktně dochovaný roubený špýcharový dům na Boskovicku, respektující rovněž středověkou stavební čáru návsi. Foto: Jiří Pokorný, 2014.

Obr. 14. Knínice, roubený výměnek č. p. 19 s okapovou orientací do obecního prostoru. V levém pozadí snímku je patrný prvorepublikový krytý vjezd na dvůr usedlosti vestavěný mezi výměnek a hlavní hospodářskou usedlost. Foto: Jiří Pokorný, 2007.

Stavebně-technický stav: obytné křídlo II, hospodářské křídlo III, kůlna uzavírající dvůr s koncovou částí chlévů již vůbec neexistuje.

Památkové hodnoty: Jde o významný intaktně dochovaný příklad roubeného domu postaveného na rohové parcele s výměnkem organicky začleněným do dispozice usedlosti, čímž se celý dům svými typologickými znaky poněkud vymyká klasickému špýcharovému domu Boskovicka. Roubená konstrukce je omazána mimořádně silným hliněným omazem s lícni vápennou vrstvou, podobně jako je tomu u č. p. 34 v Knínicích nebo č. p. 40 v Sebranicích. Mimořádnou hodnotu má i původní konstrukce krovu se šindelovou krytinou překrytou druhotně eternitem a bedněný štít se zbytky polychromie.

Nevhodné stavební úpravy: Novostavby přístřešků v místě odstraněné kůlny.

Sebranice č. p. 35

Kulturní památka: Ne.

Stáří domu: Odhad – první polovina 18. století.

Fyzická existence stavby: Ano.

Kompletnost dochování roubené konstrukce domu: Ne, torzálně dochována část obvodových roubených stěn světnice.

14

Žudr: Nedoložen.

Stavebně-technický stav: I, po přestavbě.

Památkové hodnoty: Původní roubený komorový díl částečně se síňovým byl přestavěn někdy v období první republiky z nespalného materiálu, což už z dnešního pohledu představovalo hodnotnou modernizační vlnu špýcharového domu Boskovicka. Z památkového hlediska měla hodnotu do zásadní nedávné přestavby objektu také dochovaná černá kuchyně zasahující dispozičně částečně do prostoru síně a světnice. Celkové řešení usedlosti představovalo typologicky významný srovnávací materiál pro sousední usedlost č. p. 36. Z hlediska možnosti datování staveb pomocí dendrochronologie představují zbytky roubené konstrukce dnes jediné památkové hodnoty objektu.

Nevhodné stavební úpravy: Nedávná radikální rekonstrukce a modernizace objektu zcela odstranila či ukryla pod novodobými vrstvami jeho historicky a architektonicky hodnotné prvky.

Sebranice č. p. 36

Kulturní památka: Ano, od roku 1958 jen žudr. V současné chvíli je již chráněna celá nemovitost.

Stáří domu: Světnicový díl z roku 1718, stavba žudru dokončena roku 1738.

Fyzická existence stavby: Ano.

Kompletnost dochování roubené konstrukce domu: Ne, schází původní roubený díl komory a síně. S vestavbou dymníkové černé kuchyně asi v polovině 18. století odstraněna část roubení na straně do dvora.

Žudr: Ano.

Stavebně-technický stav: U hospodářského křídla chlévů II, ostatní části po nedávné obnově I.

Památkové hodnoty: U objektu dochován jediný roubený žudr Boskovicka, opatřený navíc

pavláčkou. V interiéru stavby dochována řada stavebních detailů z 18. až počátku 20. století včetně kachlového sporáku v kuchyni a kachlových kamen ve světnici. V interiéru světnice dochovány na velké části ploch hliněné omítky. Jako celek je usedlost mnohvrstevnatý objekt dokládající inovační proudy na vesnici za posledních tří sta let, které se do dnešní podoby podstatně promítly ve všech jeho částech.

Nevhodné stavební úpravy: Obnova žudru počátkem 60. let 20. století pod vedením tehdejšího KSPPOP v Brně znamenala značný zásah do jeho zachovaných autentických konstrukcí. Záklopový strop byl zcela očištěn od historických barevných vrstev, byly položeny nové úzké fošny na podlahu, proveden zcela nový hambalkový krov žudru z řezaného dřeva a pokryt pro region netypicky příliš krátkým šindelem ve dvou vrstvách, zhotovena zcela nově pavláčka a některé dřevěné konstrukce. Část hliněných omítek byla aplikována na rabicové pletivo. Svlakové dveře vedoucí z domu na pavláčku a druhé vedoucí z ní do žudru zhotovené z měkkého dřeva s původním barokním zámekem z doby stavby žudru byly odstraněny a nahrazeny nevhodnými dubovými dveřmi rámové konstrukce v historizujícím empírovém provedení spíše zámeckého charakteru. Před asi patnácti lety došlo k odstranění dvou historických oken z 19. století v průčelí světnice a také k odstranění okenních sloupků roubené konstrukce. Jako náhrada zde byla osazena novodobá širší okna výrazně narušující podobu památky.⁶³

■ Poznámky

63 Naštěstí se všechny tyto výplně dveří a oken dochovaly na půdě objektu a budou v budoucnu v rámci majitelem plánované rehabilitace památky osazeny zpět.

Sebranice č. p. 40⁶⁴

Kulturní památka: Ne.

Stáří domu: Roubený světnicový díl z roku 1751, zděné části obytného křídla asi z roku 1919.⁶⁵

Fyzická existence stavby: Ano, část.

Kompletnost dochování roubené konstrukce domu: Ne, schází původní komorový a světnicový díl, které nahradila zděná novostavba. Rovněž roubený výměnek na opačné straně krytého vjezdu odstraněn.

Žudr: Nedoložen.

Stavebně-technický stav: II.

Památkové hodnoty: Roubená konstrukce světnicového dílu domu dochována uceleně ze všech čtyř stran, i na straně k nové zděné průchozí síni. Jde dnes o jediný intaktně dochovaný doklad světnice „zalomeného půdorysu“ – do obdélného půdorysu světnice byla zřejmě již v době výstavby objektu vestavěna prostora černé kuchyně, čímž nabyla světnice půdorysu ve tvaru písmene L. Tato půdorysná charakteristika byla už přinejmenším v 19. století částečně potlačena vložením roubené přičky do zalomené světnice a jejím rozdělením na menší vstupní přístěnek a světnici ve zbylém obdélném půdorysu. Přístěnek je průchozí do zbylé části světnice, kde dodnes stojí těleso pece a kachlová kamna. Roubená konstrukce světnice je v interiéru zcela pokryta silným hliněným omazem, stejně jako exteriérová strana směřující do prostoru návsi. Cenné jsou výplně dveří a zejména autenticky dochované okenní rámy se středovou pevnou přičkou, ke které se dvoukřídlová okna zavírala. Krov nad obytným domem je zřejmě z roku 1919.

Nevhodné stavební úpravy: Po zbourání výměnku a odřezání konstrukce krytého průjezdu byla osazena nevzhledná plechová brána a vnější stěna světnice ze strany průjezdu byla pokryta vlnovkou z eternitu, která však v současné době konstrukci chrání před povětrnostními vlivy.

Šebetov č. p. 12

Kulturní památka: Od roku 1958 do zrušení ochrany v roce 1965.

Stáří domu: Odhad – první polovina 18. století.

Fyzická existence stavby: Ano, část. Komorový díl a díl s krytým průjezdem, který tu stál v místě, kde jiné objekty mají síň, byl po zrušení památkové ochrany zbořen.

Kompletnost dochování roubené konstrukce domu: Ne, dochována jen roubená konstrukce světnice a světničky situované při nekrytém průjezdu na dvůr.

Žudr: Nedoložen.

Stavebně-technický stav: V době prohlášení II, dnes u zbytku objektu II.

Památkové hodnoty: Roubená konstrukce v silném hliněném omazu je pozůstatkem domu s velmi zajímavým půdorysným uspořádáním, které rovněž ukrývá pozůstatky „zalomeného půdorysu“ světnice s vestavěnou prostorem černé kuchyně.⁶⁶

Nevhodné stavební úpravy: Objekt nebylo možné pro jeho nepřístupnost a nezáměr majitelů v současné době hodnotit. Novostavba, která nahradila zbouranou roubenou část s komorami a krytým průjezdem, výrazně architektonicky narušuje dochovaný zbytek objektu i šebetovskou náves.

Šebetov č. p. 38 a č. p. 113

Kulturní památka: Ne.

Stáří domu: Návesní křídlo č. p. 38 je přinejmenším z roku 1786, později zřízený výměnek č. p. 113 vznikl zobytnutím samostatně stojící patrové komory pravděpodobně postavené roku 1541.

Fyzická existence stavby: Ano.

Kompletnost dochování roubené konstrukce domu: Ano.

Žudr: Nedoložen.

Stavebně-technický stav: I až II.

Památkové hodnoty: Celá stavba i s výměnkem je mimořádně dobře dochovaným celkem, začleněným do středověkého urbanismu vesnice, a reprezentuje stavební tradice roubeného špýcharového domu. Mimořádné hodnoty uchovává jak obytný dům č. p. 38 s dochovanou nezměněnou půdorysnou strukturou a vertikálním členěním komorového a síňového dílu, tak výměnek č. p. 113, adaptovaný ze samostatně stojící patrové komory pozdně středověkého až renesančního stáří. V rámci celé usedlosti dochována řada hodnotných stavebních detailů, které ze stavby dělají mimořádně cenný objekt nejen v rámci regionu.⁶⁷

Nevhodné stavební úpravy: Nejsou.

Vážany č. p. 6

Kulturní památka: Ne.

Stáří domu: Odhad – první polovina 18. století.

Fyzická existence stavby: Ano, část.

Kompletnost dochování roubené konstrukce domu: Ne, schází komorový a síňový díl nahrazený novostavbou.

Žudr: Nedoložen.

Stavebně-technický stav: II.

Památkové hodnoty: Objekt je přinejmenším cenný jako srovnávací materiál k ostatním dnes tak málo a spíše torzálně dochovaným roubeným špýcharovým domům na Boskovicku. Z dispozičního hlediska jde o objekt složitější, obsahující dispozici rozšířenou v návesním průčelí o pravděpodobně výměnkářskou jednotku se světničkou a vlastní síní situova-

nou mezi obytnou světnicí a nekrytý vjezd.⁶⁸

Nevhodné stavební úpravy: Objekt nebylo možné pro jeho nepřístupnost hodnotit.

Velké Opatovice č. p. 1

Kulturní památka: Od roku 1958 do zrušení ochrany v roce 1987.

Stáří domu: Odhad – první polovina 18. století.

Fyzická existence stavby: Ne.

Kompletnost dochování roubené konstrukce domu: Ne, v průběhu 20. století došlo částečně k nahrazení uhlíčných spodních trámů světnice cihlovou vyzdívkou a už asi v 19. století byla odstraněna nějaká část roubené konstrukce domu v místech průjezdu na dvůr a nahrazena novější zděnou bránou (zřejmě byla odstraněna krytá část vjezdu).⁶⁹ Komorový díl byl zachován kompletně, scházelo jen několik horních trámů z komor situovaných v patře (po úroveň nadpraží dveří v patře roubení dochováno, scházely zřejmě části poloklenby zasahující do krovu, odstraněné v souvislosti s vybudováním nového krovu v 19. století).

Žudr: Byl dříve součástí stavby.

Stavebně-technický stav: V době prohlášení I, před zbouráním III.

Památkové hodnoty: Šlo o jednu z nejhodnotnějších staveb Boskovicka s dochovaným původním vertikálním členěním špýcharového domu. Dispozice roubeného objektu byla rozšířena o komůrku situovanou mezi světnicový díl a vjezd na dvůr. V návesní stěně nad vstupem do síně byl ze strany interiéru dochován zaslepený otvor po dřívějším vstupu do žudru.

Nevhodné stavební úpravy: Nelze hodnotit, objekt již nestojí.

■ Poznámky

64 Dle vzpomínek současného majitele byl do roku 1983 součástí objektu i roubený výměnek. Dnes dochováno jen obytné částečně roubené křídlo, část hospodářského křídla, kůlna a torzo stodoly.

65 Kyncl (pozn. 48).

66 Objekt byl v době výzkumu nepřístupný.

67 Podrobněji bylo vše zmíněno v samostatné kapitole této studie.

68 Objekt byl v době výzkumu nepřístupný.

69 Z dosavadního průzkumu dochovaných objektů a výzkumu archivního materiálu je zřejmé, že krytý vjezd na dvůr byly na Boskovicku kromě Knínic spíše běžné.